

Latviešu izglītības iestāžu darbība Latgalē, 1920–1924: ideāli, problēmas un to risinājumi

Arnīs Strazdiņš
Latvijas Universitāte

Kopsavilkums. Latgales atbrīvošana no lielinieku spēkiem 1920. gadā ne tikai pielika punktu vairākus gadus ilgušajai karadarbībai novadā un Latvijas valstī kopumā, bet arī deva iespēju patstāvīgi veidot nacionālo izglītības sistēmu. Raksta ietvaros aplūkota latviešu izglītības iestāžu darbība Latgalē valsts pastāvēšanas pirmo gadu laikā, raksturojot Latvijas izglītības sistēmas ideālus un realitātē esošo situāciju.

Atslēgas vārdi: Latgales vēsture, pedagoģijas vēsture, skolu darbība Latgalē.

Līdz ar Latvijas Republikas proklamēšanu 1918. gada 18. novembrī bija radusies unikāla iespēja patstāvīgi veidot nacionālo izglītības sistēmu. Īpaša vērtība izglītības iestāžu (pamatskolu, vidusskolu, speciālo vidusskolu, arodskolu un ģimnāziju) organizēšanai jaunās izglītības sistēmas ietvaros tika pievērsta Latgalē, kuras attīstība vairākus gadsimtus bija noritējusi no citiem novadiem atšķirīgu kultūrvēsturisko apstākļu ietekmē [1]. Pirmie valsts pastāvēšanas gadi aizritēja ļoti smagos sociāli ekonomiskos apstākļos, ko bija radījuši ilgstošie I Pasaules un tam sekojošā Latvijas Neatkarības kara gadi. Vienlaikus ar pakāpenisku valsts un tās reģionu saimnieciskās dzīves atjaunošanu tika uzsākta arī izglītības nozares rekonstrukcija, taču nereti nozares darbībā faktiskais stāvoklis atšķīrās no politiķu un pedagogu iecerēm. Tādēļ pētījuma **mērķis** ir raksturot latviešu izglītības iestāžu darbību Latgalē valsts pastāvēšanas pirmo gadu laikā, aplūkojot izglītības nozarē pietiekto ideālus un realizētos darbus. Raksta **hronoloģiskais ietvars** noteikts, sākot ar Latgales atbrīvošanu un Latvijas Neatkarības kara beigām 1920. gada februārī [2] un noslēdzot ar 1924. gadu, kas bija Satversmes sapulces piešķirtā, Latgales skolu atjaunošanai paredzētā 55 miljonu rubļu aizdevuma izmaksas termiņš [3].

Latvijas politiskā un kultūras elite apzinājās izglītības būtisko nozīmi jaunās valsts tālākās eksistences nodrošināšanai, tādēļ, uzsākot izglītības nozares organizēšanu, priekšplānā tika izvirzītas idejas par praksē realizējamu izglītības demokratizāciju un pieejamību iespējami plašai sabiedrības daļai [4]. Izglītības sistēmas mērķis bija audzināt labi un daudzpusīgi izglītotu, garīgi bagātu jauno paaudzi, kuras vērtību sistēmas orientieris būtu lojāla izturēšanās un cieņas pilna attieksme pret Latvijas valsti un latviešu valodu [5]. Tas bija īstenojams, skolai kļūstot par galveno kultūras vērtību un sabiedrības izglītības centru. Pedagoģi tika aicināti atkāpties no iepriekšējās desmitgadēs ieturētās shematiski dogmatiskās mācību līnijas, bet tā vietā veicināt skolēnos jaunrades spēju un attīstīt radošo domāšanu [6]. Šīs idejas pilnībā sasaucās ar Eiropas kontekstu, kura aktualitāte bija reformpedagoģija.

Par Latvijas izglītības sistēmas centrālo likumdošanas aktu, kurā koncentrētā veidā tika formulēta visa izglītības sistēmas būtība, kļuva 1919. gada 8. decembrī pieņemtais likums par Latvijas izglītības iestādēm, kas kopā ar 1920. gadā izdoto likuma papildinājumu par vidusskolām un arodskolām noteica Latvijas izglītības sistēmas uzbūvi un vēlamos skolu darbības pamatprincipus [7].

Tātad jāatzīmē, ka jaunizveidotās Latvijas valsts izglītības jomā tika izvirzīti šādi ideāli: plašai sabiedrībai pieejama, demokrātiska izglītība, kā arī valstij lojālu un kulturāli bagātu pilsoņu audzināšana.

Mācības Latgales skolās, Latvijas izglītības sistēmas un skolu programmas ietvaros, varēja iesākties tikai 1919./20. m. g. II semestrī – pēc tam, kad bija noslēgusies novada atbrīvošana no lielinieku režīma. Precīza informācija par pamatskolu skaitu 1919./1920. m. g. II semestrī Latgalē nav atrodamā, tomēr par nākamo – 1920./21. m. g. –, kas bija pirmais pilnvērtīgais skolas gads novadā, ziņas ir atrodamas. Sākot šo mācību gadu, Latgales trīs apriņķos kopā bija 280 latviešu pamatskolas (I un II pakāpes), no kurām 95 atradās Daugavpils apriņķī (kopā ar pilsētu), 85 – Rēzeknes apriņķī, bet tieši 100 pamatskolas atradās Ludzas apriņķī.

Jāatzīmē, ka novadā bija arī skolas, kuru sastāvā atradās atsevišķa latviešu klase, piemēram, četras krievu pamatskolas Lipušku, Kapiņu, Zastenku un Ambelmuižas pagastos [8]. Turpmāko gadu laikā gan pirmās (līdz ceturtajai klasei), gan otrās pakāpes (līdz sestajai klasei) pamatskolu skaits Latgalē, salīdzinot ar pārējiem Latvijas novadiem, palielinājās visstraujāk, 1924./25. m. g. sākumā sasniedzot jau 624 pamatskolu skaitu, no kurām vairāk nekā puse jeb 372 (59 %) bija latviešu pamatskolas, kuras atbilstoši latviešu izplatībai un apdzīvotajam apgabalam galvenokārt atradās laukos [9].

Obligāto pamatskolas izglītību ieguvušajiem pastāvēja iespēja turpināt mācības kādā no vidējās izglītības iestādēm. Šajā ziņā 1920. gadā Latgalē izvēles iespējas bija niecīgas, jo novadā funkcionēja tikai viena vidusskola – Rēzeknē (direktora K. Spura vadībā) –, kura savu darbību atjaunoja 1920. gada 1. martā [10]. Tomēr, kā Satversmes sapulces priekšsēdētājam Jānim Čakstem (1859–1927) 1921. gada 10. maijā adresētajā vēstulē norādīja zemāk parakstījušies Francis Trasuns (1864–1926), Antons Velkme (1887–1942), Nikolajs Skangels (1880–1942) un Ādams Turkopuls (1891–1969), „mācību iestāde ir nostādīta tik trūcīgi un nolaidīgi, ka starp pedagoģisko personālu un skolniekiem vienmēr notiek sadursmes, caur ko cieš mācību lieta.” [11]

Lai gan lielākā daļa skolēnu pārtrauca skolas gaitas pēc mācību noslēgšanas pamatskolā, tomēr ar vienu latviešu vidusskolu, kuras darbību apgrūtināja piemērotu apstākļu un skolotāju trūkums, bija nepietiekami. Problēmu saskatīja arī Izglītības ministrijā strādājošā ierēdniece, kas vidusskolu skaita palielināšanu Latgalē uzsāka, turpmākajos gados atklājot novadā vairākas latviešu vidusskolas. 1921. gadā tika atklāta vispārīgā vidusskola Daugavpilī un Varakļānos, kā arī Ludzā. Tomēr atšķirībā no Daugavpils un Varakļānu vidusskolām, kuru uzturēšanas izdevumi pilnībā tika segti no valsts līdzekļiem, Ludzas vidusskola bija pieskaitāma „apriņķa valdes un valsts subsidēto” vidusskolu kategorijai, jo izdevumus tās uzturēšanai daļēji nosedza arī Ludzas apriņķa valde [12].

Ar 1921./22. m. g. Latgalē sāka darboties Rīgas bīskapa kūrījas un Daugavpils apriņķa valdes uzturētā reālgimnāzija Aglonā, kas saviem audzēkņiem (skolā uzņēma tikai zēnus) reizē ar eksaktajiem priekšmetiem piedāvāja pastiprināti apgūt ticības mācību un sagatavoties darbam garīdzniecībā [13]. 1923. gadā vidusskolu atvēra arī Krāslavā, tādējādi Latgales lielākās apdzīvotās vietas tika nodrošinātas ar vispārīgā vidusskolām. Savukārt ar 1921. gada 1. septembri Ludzas latviešu pamatskolā sāka darboties vidusskolas pirmā klase [14].

Nozīmīga izglītības sistēmas sastāvdaļa bija speciālās vidusskolas un arodskolas, kas radīja valstī tik ļoti nepieciešamos dažādu jomu, piemēram, lauksaimniecības, tirdzniecības un rūpniecības, u. c. arodu speciālistus. Izglītības ministrijas Skolu departamenta sastāvā jau 1919. gadā tika izveidota Arodskolu nodaļa, tomēr daļa no speciālajām un arodskolām bija nodotas arī attiecīgo jomu ministriju pārziņā, piemēram, lauksaimniecības skolas atradās Zemkopības ministrijas pārvaldībā, bet jūrskolas – Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas pārziņā [15]. 1921. gada oktobrī tika atklāta Zemkopības ministrijas apgādībā esošā Valsts Malnavas lauksaimniecības vidusskola (Ludzas apriņķis, Kārsava). Skola, kas tobrīd bija viena no modernākajām un labāk apgādātajām (materiālu un mācībspēku ziņā) izglītības iestādēm ne tikai Latgalē, bet arī Latvijā, piedāvāja iespēju specializēties lauksaimniecības jomā, ko plaši izmantoja arī citu Latvijas novadu skolēni [16].

Iespējas pilnveidoties un apgūt ar lauksaimniecību saistītu arodu bija iespējams divgadīgajās lauksaimniecības skolās, kuras 1924./25. m. g. sākumā darbojās šādās vietās – Krāslavā, Krustpilī, Baltinavā, Preiļos, Eversmuižā; tomēr jāatzīmē, ka vairākas skolas (Preiļos, Krustpilī) dažu turpmāko gadu laikā savu darbību pārtrauca. Arodskolas (zemākās amatniecības skolas) darbojās arī Daugavpilī, Rēzeknē un Ludzā, savukārt Balvos kopš 1921. gada skolēnus pieņēma viena no trim valsts komercskolām [17].

Nepieciešamība pēc skolu pedagoģiskā personāla lika izveidot atbilstošas mācību iestādes. 1920. gada rudenī Izglītības ministrija Rēzeknē atklāja skolotāju sagatavošanas kursu ar vienu gadu ilgu apmācības programmu, kas, pateicoties ievērojamajam mācīties gribētāju skaitam, ļāva kursiem nostiprināties. Tas ļāva Izglītības ministrijai kursu programmu pārveidot par trīsgadīgu un ar 1922. gadu atklāt

Rēzeknes pedagoģisko vidusskolu, kas 1925. gadā tika pārveidota par skolotāju institūtu. Līdzīgu attīstības ceļu veica arī Daugavpils pedagoģiskais institūts, kura aizsākumi meklējami 1921. gada 4. novembrī, kad Daugavpils Valsts vidusskolas telpās tika atvērta pirmā pedagoģiskā vidusskola ar četrus gadus ilgu apmācības kursu. Ar 1922./23. m. g. pedagoģiskā vidusskola ieguva semināra nosaukumu un pārcēlās uz jaunām – izglītības iestādei paredzētām – telpām, savukārt 1923. gada augustā seminārs pārtapa par Daugavpils Valsts skolotāju institūtu ar piecus gadus ilgu apmācības programmu [18].

Viens no pirmajiem pārskatiem, kurā aplūkots izglītības nozares stāvoklis pēckara Latgalē, publicēts vēl pirms novada teritorijas atbrīvošanas operācijas beigām un ir atrodams žurnāla „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” 1920. gada janvāra numurā. Tajā starp sagaidāmajiem izaicinājumiem kā viena no aktualitātēm norādīts jautājums par mācībām atbilstošu telpu trūkumu novadā [19]. Lai gan ilgstošo kara gadu laikā skolu ēku fonds bija cietis visā valsts teritorijā, tomēr īpaši nelabvēlīgā situācijā tas atradās tieši Latgalē [20]. Šajā novadā par skolu ēku celtniecību pirms Latvijas neatkarības pasludināšanas rūpējās minimāli, tādēļ tur skolu ierīkošanai atbilstošu telpu trūkums bija izteikti akūts. Līdz ar to, lai iespējami plaši nodrošinātu izglītības iestāžu pieejamību iedzīvotājiem, klašu telpu ierīkošanai kā pagaidu risinājums tika piemērotas visdažādāko funkciju privātās un pašvaldības iestādēm piederošās ēkas [21].

Lauku teritorijās pamatskolas visbiežāk tika ierīkotas no zemniekiem sezonāli īrētajās privātmājās, tomēr šīs, platības ziņā nelielas, telpas ar zemajiem griestiem un izmēros mazajiem logiem, apgrūtināja gan telpas apgaismošanu, gan ventilāciju un kopumā bija nepiemērotas, lai tajās vienlaicīgi uzturētos vairāk nekā 30 cilvēku (skolēnu) [22]. Daugavpils pilsētas un apriņķa pamatskolu inspektors Lukass Ozoliņš (1879–1962) 1921. gadā, dodoties regulārajā apriņķa pamatskolu revīzijas braucienā, nedaudz pārspīlēti, tomēr atklāti atzīmēja, ka „skolu ēkas – zemiem griestiem, maziem lodziņiem, drīzāk atstāj cietuma, ne skolas iespaidu.” [23].

Skolas tika iekārtotas ne tikai zemnieku dzīvojamās mājās, bet arī pašvaldību un valsts īpašumā esošajās ēkās, piemēram, balstoties uz agrāro likumu, „muižnieku pilis” skolu vajadzībām tika pārvērstas par „gaismas pilīm”, daļā no Latgalē esošajām muižām iekārtojot vidusskolas un arodskolas [24]. Tomēr neatkarīgi no tā, kas bija ēkas īpašnieks vai kādam nolūkam tā tika izmantota iepriekš, ļoti daudzas no šīm celtnēm kara laikā bija piedzīvojušas ievērojumus iekštelpu un fasādes postījumus. Tādēļ apstākļi, kādos norisinājās mācības, ļoti bieži bija neapmierinoši [25].

Latvijas politiskā un kultūras elite labi apzinājās, cik nelabvēlīgos apstākļos noritēja mācības Latgales skolās, tādēļ pat budžeta deficīta apstākļos Satversmes sapulce atbalstīja garīdznieka Franča Trasuna un citu redzamāko Latgales politisko partiju frakcijas pārstāvju (Franča Kempa (1876–1952), Antona Velkmes un Nikolaja Skangeļa) priekšlikumu par papildu finansējuma piešķiršanu Latgales skolām. 1921. gada 10. maijā tika pieņemts likums par 55 miljonu rubļu liela aizdevuma izsniegšanu Latgales skolu

atjaunošanas darbu veikšanai [26]. Aptuveni 40 miljoni rubļu jeb 72 % no kopējās summas bija paredzēti skolu ēku t. s. *kosmētiskajiem* remontdarbiem [27], kuru laikā galvenokārt tika labiekārtotas iekštelpas, padarot telpas ne tikai vizuāli pievilcīgākas, bet arī mācību procesam piemērotākas [28].

Nopietnus mācību procesa sarežģījumus, kuru cēloņi galvenokārt sakņojās finansiālo līdzekļu trūkumā, radīja izglītības iestāžu nodrošināšana ar mēbelēm (galdi, krēsli, skapji, plaukti) un mācību inventāru (tāfeles), tādēļ skolās bieži bija novērojams, ka „skolēni rakstīja un zīmēja izlaidušies klasē guļus uz grīdas” [29]. Šajā situācijā nebija citu iespēju, kā iztikt pašu spēkiem, tādēļ skolas tika plaši apgādātas ar bērnu vecāku izgatavotām mēbelēm. Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors Otto Svenne (1886–1938) 1921. gadā raksturoja situāciju, norādot, ka „bērni sēd uz no mājām sanestiem beņķiem un grāmatas tur rokās vai uz ceļiem” [30]. Mācību programmas izpildi apgrūtināja arī mācību grāmatu, karšu, globusu un atlantu trūkums, savukārt vidusskolās un arodskolās bija konstatējams eksaktajiem priekšmetiem (bioloģija, fizika, matemātika, ķīmija) nepieciešamo materiālu un inventāra trūkums (mēģenes, svāri, ķīmiskās vielas u. c.) [31]. Lai gan nebija iespējams pilnībā novērst vajadzīgā inventāra trūkumu, tomēr to centās mazināt skolotāji, kas kopā ar saviem audzēkņiem pagatavoja daļu no nepieciešamākā mācību inventāra, piemēram, skaitīkļus un ģeometriskās figūras matemātikas stundām, kā arī augu herbārijus bioloģijas stundām [32].

Ļoti būtiska problēma, kas tika konstatēta, uzsākot skolu organizēšanu Latgalē, bija atbilstoši sagatavotu skolotāju trūkums, tādēļ pedagogu amata pienākumu izpildi uzticēja cilvēkiem bez attiecīgas izglītības un iepriekšējas pedagoģiskās pieredzes, nereti pieņemot personas pat ar ļoti zemu vispārējo zināšanu un erudīcijas līmeni vai arī algojot citu tautību skolotājus, galvenokārt krievu (retāk – poļu), kuri bija strādājuši par skolotājiem [33] vēl pirms Latvijas valsts proklamēšanas [34]. Tomēr citu tautību skolotāji saziņā ar audzēkņiem nelietoja latviešu valodu, bet, ja lietoja, tad tā bieži bija lauzīta un izkropļota, kas savukārt nepatika skolēniem. Piedevām šie pedagogi izvairījās no Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanas, kas, ņemot vērā, ka skolas uzdevums bija audzināt valsts pilsoņus, kuri ciena un novērtē nacionālu valsti kā augstāko sabiedrības sasniegumu, bija nepieņemami [35].

Latgales skolās ieradās strādāt arī pedagogi no citiem valsts novadiem jeb t. s. skolotāji *baltieši* [36], kuri no skolotājiem latgaliešiem [37] visbiežāk atšķīrās ar reliģisko piederību (ienācēji bija evaņģēliski luteriskās vai pareizticīgās baznīcas pārstāvji) un saziņā lietoto latviešu literāro valodu [38]. Apriņķu skolu valdes, kas bija atbildīgas par pedagogu apstiprināšanu darbā, nepievērsa lielu uzmanību skolotāju reliģiskajai pārliecībai vai tam, kādu latviešu valodas paveidu skolotājs pārvalda un lieto saziņā. Izvērtējot kandidātus, lielāka vērība tika pievērsta kvalifikācijai un pedagoģiskai pieredzei [39]. Skolotāji no citiem valsts novadiem savus mācību priekšmetus visbiežāk vadīja latviešu literārajā valodā, kas Latgales skolēniem, kuri ikdienā ģimenē un skolā sarunājās „ģimenes valodā” [40] jeb latgaliešu rakstu valodas

nenormētajā verbālajā formā, sarežģīja mācību procesu. Skolēnu leksikā veidojās sajukums, un viņi, nereti neprazdami izšķīrt un nodalīt abas valodas, saziņā lietoja kombinētu latviešu literārās valodas un latgaliešu rakstu valodas verbālo formu maisījumu, ko pamatskolu inspektori nodēvēja par „nieiespējamo valodu” [41]. Tādēļ viens no argumentiem, kas runāja par sliktu skolotāju *baltiešu* plašai darbībai Latgales skolās, bija apgrūtinātā komunikācija starp skolotājiem un skolēniem, tomēr tas nebija vienīgais šķērslis [42].

Latgales pedagogi, bet vēl lielākā mērā kultūras darbinieki un politiķi skolotāju *baltiešu* darbību uzlūkoja ar aizdomām un neuzticību, uzsverot, ka šie pedagogi Latgalē „spiežas ar savām idejām un propagandu”, kā arī „smādē latgaliešus un latgaliešu valodu” [43] vai reizēm pat pārspīlēti sasaistot to darbību ar mēģinājumiem „pārlatviskot” Latgali [44]. Cēloņi šāda veida polemikai meklējami apsvērumā, ka skolotājiem bija jābūt jaunās paaudzes valstiskās apziņas un nacionālās identitātes veidotājiem. Taču būtiski arī atzīmēt, ka latgaliešu gadījumā līdz ar nacionālās identitātes vaibstiem (piederību latviešu nācijai un Latvijas valstij), iespējams, vēl izteiktākā mērā bija konstatējami reģionālās identitātes akcenti: atšķirīgā latviešu valoda un reliģiskā piederība – katoļticība. Tādēļ arī daļa vietējās sabiedrības no skolotāja Latgalē sagaidīja, ka tas liks uzsvāru uz šīm reģionālās identitātes vērtībām un kops latgaliešu rakstu valodu [45].

Skolu darbība bija cieši saistīta arī ar jautājumu par izglītības iestāžu regulāru un iespējami ilglaicīgu apmeklētību, kas valsts pastāvēšanas sākotnē bija ļoti aktuāla problēma. 1921. gada 26. aprīlī pedagoģe un sabiedriskā darbiniece Valērija Seile (1891–1970), uzstājoties ar runu Satversmes sapulcē, norādīja, ka Daugavpils apriņķī (kopā ar pilsētu) vecumā no 7 līdz 14 gadiem skolu neapmeklēja 86 % latviešu tautības bērnu, Rēzeknes apriņķī ārpus skolas bija 84 % potenciālo skolēnu, savukārt Ludzas apriņķī ārpus skolas esošo bērnu skaits pārsniedza 87 % atzīmi, bet vidēji Latgalē ārpus skolas atradās 86 % latviešu tautības bērnu [46]. Mazināt lielo ārpus skolas esošo bērnu skaitu bija ļoti sarežģīti, jo šīs problēmas pamatā bija komplekss cēloņu kopums. Pirmkārt, finansiāli grūtie dzīves apstākļi, kuru ietekmē ļoti daudz Latgales ģimeņu (īpaši daudz bērnu ģimeņu) vecāki nebija spējīgi nodrošināt, lai bērni apmeklē izglītības iestādes, un tas bija galvenais iemesls augstajam ārpus skolas esošo potenciālo skolēnu skaitam [47]. Lai gan saskaņā ar likumu par Latvijas izglītības iestādēm bērniem, kas trūkuma dēļ nevarēja apmeklēt skolu, bija jāsaņem materiāla palīdzība (apavi, apģērbs, mācību piederumi) no pašvaldības iestādēm, vairumā gadījumu tās pašas bija finansiāli nepietiekami nodrošinātas un nespēja palīdzēt ģimenēm [48].

Jāatzīmē, ka vēl viens iemesls skolas kavēšanai bija bērnu darbaspēka nepieciešamība un izmantošana mājas saimniecībā. Latgalē vērienīgas pārmaiņas ienesa valsts agrārā reforma, kuras īstenošana skāra ne tikai lauksaimniecību un ekonomikas jomu, bet iespaidoja arī citas dzīves sfēras, piemēram, izglītību. Veidojoties jaunsaimniecībām, ierasta parādība bija ikvienā ģimenē augošo bērnu iesaistīšana lauku darbos, tādēļ daudzi bērni bija nodarbināti gan ģimenei

piejerošajās, gan, peļņas nolūkos, citiem piejerošajās saimniecībās [49]. Tomēr paralēli agrārās reformas norisei zemnieki (ģimeņu vīriešu kārtas pārstāvji) Latgalē pievērsās arī alternatīvu materiālā stāvokļa uzlabošanas iespēju meklēšanai, kā vienu no izplatītākajiem papildu peļņas gūšanas veidiem praktizējot kopš 19. gadsimta 80. gadiem izplatīto došanas peļņas ieguves darbos uz Krievijas teritorijā esošajām pilsētām, vai retāk uz citiem Latvijas novadiem. Vēl 20. gadsimta 20. gados tika uzturēts spēkā priekšstats, ka ar darbu ārpus savas saimniecības iespējams nopelnīt vairāk. Līdz ar to saimniecības uzturēšana atstāta sieviešu, veco cilvēku un bērnu pārraudzībā [50].

Vairums skolēnu izglītības iestādes apmeklēja, patvaļīgi balstoties uz „lauksaimniecības darbu kalendāru” [51], nevis uz Izglītības ministrijas noteikto mācību gada grafiku, un līdz ar to ieradās skolās novēloti (trīs nedēļu līdz mēneša laikā pēc mācību sākuma). Savukārt tiklīdz noslēdzās ziemas mēneši un iestājās lauksaimniecības darbiem labvēlīgi laika apstākļi, visbiežāk aprīļa vidū, skolēni priekšlaicīgi pameta izglītības iestādes [52].

Rudenī vēlāk uzsāktā un pavasarī ātrāk noslēgtā (bieži – ļoti pavisām apmeklētā) mācību gada dienu skaitu vēl vairāk samazināja „Likums par mācību un svētku dienām”, kas paredzēja, ka līdz ar valsts svētku dienām brīvas ir arī oficiāli atzītās konfesijālo svētku dienas [53]. Romas katoļu baznīcas svētku dienu skaits bija liels un tādējādi atstāja ietekmi uz mācību gada garumu. 1921. gadā Izglītības ministrijā strādājošais Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors O. Svenne bija veicis detalizētu mācību dienu aprēķinu 1921./22. m. g. pirmās pakāpes lauku pamatskolās, pievērsot uzmanību lielajam dienu skaitam, kad mācības skolās nenotika.

1921./22. m. g. par oficiālo mācību sākumu pamatskolās bija noteikts 1. oktobris (toga mācības sākās pirmdienā – 3. oktobrī), bet par mācību noslēgumu – 15. maijs. Pēc O. Svennes aprēķiniem, mācību gada garums (ar atskaitītu svētdienu un svētku dienu skaitu) pārējos Latvijas novados bija 177 dienas garš, turpretī Latgalē tā garums bija tikai 161 diena, tātad par 16 dienām mazāk. Taču jau iepriekš tika norādīts, ka ierasta parādība Latgalē bija novēlotā izglītības iestāžu darbības uzsākšana un paātrināta to noslēgšana, kas vēl vairāk samazināja mācību dienu skaitu [54].

Nepietiekami lielais mācību dienu skaits satrauca Izglītības ministrijā strādājošos darbiniekus, un, piemēram, Ludzas apriņķa pamatskolu inspektors O. Svenne nāca klajā ar priekšlikumu saīsināt divas nedēļas garos brīvlaikus (Ziemassvētkos un Lieldienās) līdz sešu dienu garumam, kā arī samazināt konfesijālo svētku [55] dienu skaitu un tādā veidā iegūt papildu dienas mācībām. Tomēr O. Svennes samērā radikālie ierosinājumi, kas nebija līdz galam pārdomāti un grūti īstenojami, tā arī palika tikai ieceru līmenī. Taču gadu no gada, reizē ar ārpus skolas esošo bērnu skaita samazināšanos, skolēni (kā arī to vecāki) aizvien vairāk sekoja līdzī Izglītības ministrijas noteiktajam mācību gada grafikam. Pakāpeniski palielinājās reālo mācību dienu skaits, taču jāatzīmē, ka izmaiņas nenotika strauji un uzlabojumi bija pakāpeniski [56].

SECINĀJUMI

Izglītības nozare Latgalē pēc kara atradās ļoti sarežģītā un problemātiskā stāvoklī. Situācijas nopietnību apzinājās arī Latvijas valdība un Satversmes sapulce, kas, piešķirot 55 miljonus rubļu lielu asignējumu Latgales skolu darbības veicināšanai un nacionālās izglītības sistēmas stiprināšanai novadā, uzskatāmi norādīja ne tikai uz izglītības nozares prioritāro stāvokli valstī, bet arī uz valdības centieniem pēc iespējas ātrāk nodrošināt stabila un pilnvērtīgi funkcionējoša skolu tīkla izveidi novadā. Tas norāda, ka izvīrīto izglītības ideālu sasniegšanai tika radīta nopietna materiālā bāze.

Nenoliedzami, valdības piešķirtie 55 miljoni rubļu bija būtisks papildinājums izglītības nozares sakārtošanai Latgalē, taču arī ar tiem nebija pietiekami, lai pilnībā atrisinātu visas samilzušās skolu telpu labiekārtošanas un apgādes (mēbeles, inventārs, mācību līdzekļi) problēmas, tādēļ būtisks bija iedzīvotāju atbalsts un privāto resursu iesaiste izglītības iestāžu darbības nodrošināšanai. Sabiedrības ieinteresētība un entuziasms apliecināja izglītības prestiža pakāpenisku palielināšanos un izglītības attīstību demokratizācijas virzienā.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Krūze, A., Zigmunde, A., *Izglītības un pedagoģiskās domas attīstība Latvijā*. Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. IV sējums, (galvenais redaktors J. Stradiņš), Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 107.–109. lpp.; Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A., *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 82.–83. lpp.
2. Peniķis, M. (viršredaktors), *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture. 2. sējums*. Rīga: Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2005, 333.–334. lpp.
3. Latvijas Nacionālā Arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LNA LVVA), 1307. fonds (f.), 1. apraksts (apr.), 85. lieta (l.), 8.–10. lapa (lpp.); Likums par 55.000.000 rbl. kredīta atvēršanu Latgales skolām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gads 13. maijs, 1. lpp.
4. Maskavas Latviešu kultūras biroja Izglītības nodaļa. *Latviešu skolu likumu projekts*. Maskava: [b. i.], 1917, 1.–3. lpp.
5. Latvijas Tautas padome: sesiju stenogrammas. V. Seile. Runa Latvijas Tautas padomes sestās sesijas pirmajā sēdē 1919. gada 19. novembrī. Rīga: Satversmes Sapulce, 1920, 473.–475. lpp.
6. Dauge, A., *Saules skola*. Maskava: Tautas Izglītības Komisariāta Nacionālās mazākumtautību izglītības nodaļas latviešu apakšnodaļas izdevums, 1920, 5.–6. lpp.; Dauge, A., Par skolotāju izglītību. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1920. gada 1. februāris, 97. lpp.
7. Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.; 1919. gada decembrī pieņemtais likums bija spēkā līdz 1934. gada rudenim, kad to nomainīja 1934. gada 12. jūlijā apstiprinātais likums.; Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918–1937)*. Rīga: Valters un Rapa, 1938, 7.–8. lpp.; Saleniece, I., *Latvijas Republikas skolu politika (1918–1940)*. Daugavpils: Saule, 2002, 56. lpp.
8. LNA LVVA 6637. f., 2. apr., 66. l., 18. lpp.
9. Salnītis, V. (sastādītājs), *Latvijas kultūras statistika (1918–1937)*. Rīga: Valters un Rapa, 1938, 9. lpp.; LNA LVVA 6637. f., 2. apr., 67. l., 8. lpp.
10. Piezīmes par Latgales skolām. *Latgales Škola*, 1922. gads, nr. 2., 25. lpp.; LNA LVVA 6647. f., 1. apr., 1776. l., 36. lpp.
11. LNA LVVA 1632. f., 2. apr., 452. l., 9. lpp.
12. LNA LVVA 6647. f., 1. apr., 1776. l., 127. lpp.
13. LNA LVVA 6637. f., 2. apr., 3. l., 100. lpp.
14. LNA LVVA 6637. f., 2. apr., 192. l., 1. lpp.
15. Bērziņš, V. (atbildīgais redaktors), *20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts, 1918–1940*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta Apgāds, 2003, 732. lpp.
16. Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB), Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. RX0, A 350, H. Logina fonds, N 2, 6. lpp.

17. LNA LVVA 6637. f., 2. apr., 192. l., 2., 3. lpp.; Šaicāne, I., *Balvi un balvenieši. 20. gadsimta „Staņislava” stāstos*. Rīga: Jumava, 145. lpp.
18. Šmite, A. (sastādītāja), *Skolotāju izglītība Latvijā. Vēsturiskās pieredzes rakstu krājums*. Rīga: Raka, 2001, 85.–86., 139.–140. lpp.
19. Skolu stāvoklis Latgalē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920. gads, nr. 1, 59. lpp.
20. Latgalē vēl pirms I Pasaules kara kopumā bija mazāk ēku nekā citos Latvijas novados, savukārt kara laikā novadā tika sagrauts ievērojams daudzums ēku, kurās potenciāli varēja izvietot mācību klases. Laikraksta „Latgolas Wārds” redakcija avīzes 1921. gada 12. janvāra numurā piedāvāja šādus datus par izpostīto ēku skaitu Latvijas novados pēc kara: Kurzemē – 3606 ēkas, Zemgalē – 32 297, Vidzemē 30 344, bet Latgalē – 17 155 ēkas.; Cik Latvijā nupustetu moju? *Latgolas Wārds*, 1921. gada 12. janvāris, 3. lpp.
21. Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga: A. Ozoliņa izdevniecība, 1923, 16.–18. lpp.; Kuplais, M., *Latviešu sēta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2002, 45. lpp.; LNA LVVA, 5074. f., 1. apr., 15. l., 53. lpp.
22. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 208. l., 58. lpp.
23. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 177. l., 10.–12. lpp.
24. LNA LVVA, 6637. f., 2. apr., 4429. l., 2. lpp.
25. Vēl pirms 1921. gada maijā izsniegtā 55 miljonu rubļu aizdevuma Izglītības ministrijas piešķirtā summa 2 600 000 rubļu apmērā Latgales skolu telpu sakārtošanai un nepieciešamā inventāra iegādei bija ievērojami lielāka nekā citiem valsts novadiem atvēlēta.; LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 264. l., 134., 181. lpp.; Likums par 55.000.000 rbl. kredīta atvērēšanu Latgales skolām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gads 13. maijs, 1. lpp.
26. Latgales pabalsta – 55 miljonu rubļu fonda sadalījums. *Latgalīts*, 1922. gada 16. augustā, 2.–3. lpp.
27. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 10. l., 193. lpp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 12. lpp.; 6642. f., 1. apr., 1990. l., 5.–7. lpp.
28. Rezeknes apriņķa pamatskolu darbības porskots par laiku nū 23 oktobra 1921. g. leidz 1 janwaram 1922. g. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 32. lpp.
29. Svenne, O., Školu galdi un krēsli. *Latgalīts*, 1921. gads, 27. janvārī, 3. lpp.
30. LNA LVVA, 7420. f., 1. apr., 958. l., 4., 14., 195. lpp.; 6648. f., 1. apr., 678. l., 4. lpp.; 6648. f., 1. apr., 730., 18.–20. lpp.
31. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 10. l., 95. lpp.
32. Vietējā personāla trūkuma dēļ vidējās izglītības iestādēs drīkstēja pieņemt darbā arī skolotājus no ārvalstīm. Visbiežāk tie bija krievu tautības, kas iepriekš bija dzīvojuši bijušās Krievijas impērijas teritorijā. Ārvalstu skolotāji savā iepriekšējā mītnes zemē bija guvuši labu izglītību, tādēļ apstākļos, kad trūka pienācīgi sagatavotu vietējo pedagogu, tie sniedza papildinājumu un vismaz nedaudz mazināja skolotāju trūkumu. Piemēram, 1920./21. m. g. Valsts Rēzeknes vidusskolā strādāja trīs ārvalstu (krievu tautības) pedagogi, kuri mācīja ne tikai krievu valodu, bet arī matemātiku un fiziku.; LNA LVVA, 6637. f., 2. apr., 4428. l., 1., 2., 9. lpp.
33. Kronlins, J., *Latvijas skolas II. Baltās un nebaltais dienās. No 1906. gada līdz jaunākajiem laikiem*. [Aijovas Veiverlija]: Latvju Grāmata, 1973, 46. lpp.; LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 397. l., 3. lpp.; 6637. f., 1. apr., 23. l., 69. lpp.
34. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 208. l., 9., 21. lpp.; 6642. f., 1. apr., 230. l., 46. lpp.
35. “Baltieši” bija apzīmējums, ko piemēroja latviešiem, kas nebija no Latgales. Šis apzīmējums 20. gadsimta sākumā, kā arī vēlāk, tika plaši lietots gan sabiedrībā, gan literatūrā.
36. Referātā ar jēdzienu „latgalieši” apzīmēti Latgales latvieši un tie izmantoti kā sinonīmi.
37. Latgolas wyduszkolas. *Latgolas Škola*, 1923. gads, nr. 3, 27. lpp.
38. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 177. l., 10. lpp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 13. lpp.
39. Arī likumā par Latvijas izglītības iestādēm bija noteikts, ka mācības skolās norisinās „ģimenes valodā”, ko par tādu „uzdod bērna vecāki, bērnu skolā pieteicot”, līdz ar to Latgalē tā bija latgaliešu rakstu valodas nenomētā verbālā forma.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.
40. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 240. l., 18. lpp.; Skoborga. Školotāji – baltieši Latgolā. *Latgolas Wārds*, 1920. gada 2. novembris, 2. lpp.
41. Blesē, E., Daži novērojumi Latgales skolu dzīvē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924. gads, nr. 11, 526. lpp.
42. Wacajs Pedagoģis. Školas Latgolā. *Latgolas Wārds*, 1922. gada 22. februāris, 1. lpp.; Par skolom. *Latgolas Wārds*, 1921. gada 19. janvārī, 1. lpp.
43. Par skolom. *Latgolas Wārds*, 1921. gada 19. janvārī, 1. lpp.
44. Ivanovs, A., Soms, H., Origins of regional identity of eastern Latvia (Latgale) and approaches to its investigation./ Jermolajeva, E., (redaktore), *Reģionālais Ziņojums: Pētījumu materiāli*. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2008, p. 44.
45. Karule, A., Valerijas Seiles devums tautas izglītībā un pedagoģijā./ Vaivode, E. (sastādītāja), Valerijai Seilei – 100. Daugavpils: Daugavpils Pedagoģiskais institūts, 1991, 77. lpp.
46. LNA LVVA, 6637. f., 2. apr., 36. l., 1.–2., 5. lpp.; 6637. f., 2. apr., 5671. l., 92., 164., 176. lpp.
47. Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1919. gada 17. decembris, 1. lpp.; Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 1920. gada 30. aprīlis, 1. lpp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.
48. Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 15. lpp.
49. Malahovskis, V., *Agrārā reforma Latgalē 20. gadsimta 20. gados*. Promocijas darbs, Rīga: LU, 2008, 227. lpp.; Svarāns, A., *Latgales sasniegumi Latvijas valsts laikā*. Rīga: Pagalma izdevums, 1935, 38. lpp.
50. Purs, A., Unsatisfactory national identity?: school inspectors, education and national identity in interwar Latvia. *Journal of Baltic Studies*, XXXV/2, Summer, 2004, p. 102.
51. LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 953. l., 10. lpp.; 6642. f., 1. apr., 10. l., 94.–95. lpp.; 6642. f., 1. apr., 208. l., 54. lpp.; 6642. f., 1. apr., 240. l., 16. lpp.
52. Likums par mācību un svētku dienām. *Valdības Vēstnesis*, 1921. gada 7. oktobris, 3. lpp.; LNA LVVA, 5074. f., 1. apr., 1. l., 4. lpp.
53. Svenne, O., Školas laika garums pamatskolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 3. lpp.
54. Konkrētizēt reālo mācību dienu skaitu gada laikā apgrūtinā arī apsvērumus, ka dažas skolas savas darbības laikā bija spiestas pārtraukt mācības, piemēram, lipīgo slimību dēļ. Būtiski atzīmēt, ka daļa skolotāju slēpa to, ka mācības viņu darba vietā uzsāktas vēlāk, savukārt tas izskaidrojams ar skolotāju vēlmi mazināt savu atbildību par skolēnu skaitu, kas skolā neieradās laicīgi, tādējādi pedagoģi neizrādīja, ka viņi vasaras perioda laikā nav pienācīgi veikuši Izglītības ministrijas prasību, pārļiecinot audzēkņus un viņu vecākus par laicīgu skolas apmeklēšanu.; LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 10. l., 119. lpp.; 6642. f., 1. apr., 234. l., 17. lpp.
55. Svenne, O., *Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga: A. Ozoliņa izdevniecība, 1923, 88.–89. lpp.; Svenne, O., Školas laika garums pamatskolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 3. lpp.
56. O. Svenne uzskatīja, ka, piemēram, tā saucamais Aizgavēnis jeb Meteni, ko svinēja februāra mēnesī, paredzēto četru dienu vietā jāsvin tikai vienu dienu.; Svenne, O., Školas laika garums pamatskolas Latgolā. *Latgolas Škola*. 1921. gads, nr. 1, 4. lpp.; LNA LVVA, 6642. f., 1. apr., 240. l., 10. lpp.; Staris, A., Ūsiņš, V., *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā...*, 17. lpp.

Arnīs Strazdiņš received the *M. hist.* degree from University of Latvia in 2015. Since 2012, he is a Historian and Guide at the Dobele Local History Museum. Main academic interests: history of Latgale, history of pedagogy in Latvia, history of education institutions in Latgale.
Address: Brīvības iela 7, Dobele, LV-3701, Latvia.
Phone: +371 26792508; E-mail: strazdins18@inbox.lv

Arnis Straziņš. The activities of Latvian educational institutions in Latgale, 1920–1924: ideals, problems and their solutions

The liberation of Latgale from Bolsheviks' military power in 1920, not only ended the years of warfare in the region and in Latvia, but also gave an opportunity to independently organize the national education system. The article discusses the subject related to the history of education in Latgale, which has not been studied in detail until now, i. e. the action of Latvian educational institutions in Latgale from 1920 till 1924. The aim of the paper is to describe the ideals of national education system in Latvia, as well as the reality, accentuating the main operational problems of schools (classroom situation and material support, school attendance, etc.), and the solutions practiced to possibly provide the functioning of educational institutions.

After the World War I, the sector of education in Latgale was in a very difficult and problematic condition. The government of Latvia realized the seriousness of the situation and assigned 55 million rubles to promote educational activity and strengthen the national education system in the region. This indicates that there was created a serious material base in order to achieve the ideals of education. Undeniably, the 55 million rubles was an important support for the arrangement of education in Latgale; however, it was insufficient to fully resolve the huge school problems. Therefore, the support and involvement of the population and private resources for education activities was very significant. Public interest and enthusiasm demonstrated growth of the prestige of education towards democratization.

Арнис Стразиньш. Деятельность латышских образовательных учреждений в Латгалии в 1920–1924 гг.: идеалы, проблемы и их решения

Освобождение Латгалии от большевиков в 1920 году не только дало возможность прекратить кровопролитие в этой части страны и в Латвии целом, но и дало возможность самостоятельно развивать национальную систему образования. В статье рассматривается деятельность латышских образовательных учреждений в Латгалии в начале существования государства, характеризующая идеалы системы образования Латвии и реальную ситуацию. В публикации подчеркиваются основные проблемы деятельности школ (состояние классов и материальное обеспечение, посещаемость школы, и так далее) и решения, принятые для обеспечения работы образовательных учреждений.

Отрасль образования в Латгалии после Первой мировой войны, находилась в очень тяжёлом состоянии. Правительство Латвии понимало серьезность ситуации и поэтому выделило 55 миллионов рублей для содействия работы школ и укрепления национальной системы образования в области. Для достижения этой цели была создана серьезная материальная база для достижения идеалов образования. Бесспорно, 55 миллионов рублей было важное дополнение, но этой суммы было недостаточно, чтобы полностью решить все проблемы школ. В образовательной деятельности ощущалась поддержка и участие населения и частных ресурсов. Общественный интерес и энтузиазм продемонстрировали рост престижа образования в направлении демократизации.